

BOŞ TENEKE GELİRLERİYLE YAPILAN HAYIR İŞİNE BİR ÖRNEK: BAKANLAR KURULUNUN 1947 TARİHLİ BİR KARARI

Bahri ATA*

Teneke, geçmişte kentlisi ve köylüsü ile herkes için günlük yaşamda önemli bir nesne idi. Reçel tenekesi, peynir tenekesi, gaz tenekesi gibi pek çok adla kullanılmaktaydı. Daha sonra plâstik, tenekenin günlük yaşamımızdaki önemli yerini sarsmaya başladı. Türkçe Sözlük, tenekeyi, “*saçtan yapılan yaklaşık yirmi litre hacmindeki kap olarak*” tanımlamaktadır. “*Bir tenেকে buğday*” tabirinde olduğu gibi bir ölçü birimi olarak da kullanıldığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti, Bakü’de maaşını ödeyemediği subaylara, maaş karşılığı olarak gaz yağı dolu tenekeler ile ödeme yapmıştır. Onlar da, Trabzon’da gemiye yükledikleri dolu tenekeleri İstanbul’da satarak, nakit paraya dönüştürmüşlerdir. Bütün işlevlerine rağmen, ilginçtir ki, *Deyimler Sözlüğü*’müzde “*tembel teneke*”, “*tenেকে çalmak*” gibi olumsuz anlamlarda kullanımı yaygındır.

Bu yazımda Cumhuriyet Arşivi’nde MEB eski müsteşarlarından, rahmetli İhsan SUNGU’ya ilişkin araştırma yaparken, rastladığım Bakanlar Kurulunun 1947 tarihli bir kararını paylaşmak ve hatırlatmak istiyorum. Böylece sosyal tarihimize küçük de olsa bir katkı yapacağımı ümit ederim.

Ticaret Bakanlığının 16. 5. 1944 tarihli ve 4 numaralı genelgenin 4. maddesine göre, mahalli belediyeler, tenekeli akaryakıtların satılmasından

sonra boş kalan kalaylı tenekeleri tüketiciye vermeyip, 108 kuruşa satarak, elde edilen parayı gaz hanelerinin kurulmasında, tamirinde ve bakımında kullanılmaktaydı.

Fakat Ticaret Bakanlığı 21. 1. 1946 tarihinde 33 sayılı genelgenin 14. maddesi ile bu uygulamayı değiştirdi. Yeni uygulamaya göre, boş tenekeler 80 kuruşa ihtiyaç sahiplerine satılmaya başlandı ve bu satış bedellerinin, belediyelere bırakılmasından vazgeçildi. Böylece 1947 yılında içerdiği akaryakıtla birlikte satılmış, fakat müşteriye verilmeyip, alıkonan kalaylı boş tenekelerin belediyelerce satılmasından elde edilen 426.653 liranın kullanılması gündeme gelmiştir.

Ticaret Bakanlığının 3. 6. 1947 tarihli teklifine göre, akaryakıt ile birlikte teneke bedelini de satın alan tüketiciyi bulup, parasını iade etmek güçtür. Belediyelere bu paralar üzerine hak tanımak da doğru değildir. Bu paraların tüketiciye intikali için en iyi yol, hayır işlerinde harcamaktır.

Nitekim 27.6. 1947 tarihli toplantısında Bakanlar Kurulu, 3/6070 sayılı kararı ile söz konusu paranın hayır işlerinde kullanılmasını kararlaştırmıştır¹. Bilindiği gibi, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İNÖNÜ, Başbakanı Recep PEKER ve Ticaret Bakanı Atıf İNAN’dır. Gelir, aşağıda gösterildiği gibi hayır kurumları arasında paylaştırılmıştır: ►

İstanbul Verem Savaşı Derneği adına 201.653 lira tahsis, İdare Kurulu Başkanı Ord. Prof. Dr. Tevfik SAĞLAM almış ve teşekkür mektubu yazmıştır.

27.6. 1947 tarihli kararda 60.000 liranın Sosyal Yardım kolu için Samatya Halk Odasına verilmesi kararlaştırılmış iken, dört hayır kurumu (Samatya Fukaraperver Kurumu, İstanbul Merkezi Yardımsevenler Kurumu, Kızılay Derneği İstanbul Temsilcisi, Vilâyet Çocuk Esirgeme Kurumu) anlaşarak, Kızılay Derneği İstanbul temsilciliği eliyle yardımın yapılmasını kabul ettiler. Dört hayır derneği temsilcisi tarafından imzalanan dilekçede 1940'ların Samatya'sının sosyoekonomik durumu için şunlar söylenmektedir:

"İstanbul'unuzun en kalabalık ilçelerinden olan Fatih'in Samatya nahiyesi muhtelif halk tabakalarının oturduğu bir muntıkadır. Bu civarda yüzleri aşan fabrika ve el tezgahlarında binlerce halk çalışmaktadır. Bilhassa Kocamustafapaşa, Hekimoğlu Ali Paşa, Silivrikapı, Cerrahpaşa mahalleri ile Samatya muntıkası her zaman yardıma muhtaç, işlenmesi lazım olan bir halk tabakası ile kaynaşmaktadır..."

1.9.1947'de yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında paranın, Kızılay Derneği Genel Merkezi Başkanlığına verilmesi kararlaştırıldı. Kızılay Derneği, Samatya'da Kızılay, Fukaraperver, Yardımsevenler ve Çocuk Esirgeme Kurumları adına bir bina yaptır-

cak ve Samatya'da oturan yoksul halka yapılan yardımlar toplu bir elden yapılmış olacaktır.

Millî Kütüphane Derneği tarafından bu tahsisatın 20.000 lirası Selim Nüzhet GERÇEK'in ve Galip ATAÇ'ın kütüphanelerinin satın alınmasında; 15.000 lirası Şerafettin YALTKAYA'nın kütüphanesinin alınmasında ve 35.000 lirası ünlü eğitimci, kitap kurdu İhsan SUNGU'nun kütüphanesinin satın alınmasında kullanılmıştır.

Sonuç olarak, gelirin hemen hemen yüzde ellisinin İstanbul Veremle Savaş Derneğine tahsis düşündürücüdür. 1940'lı yıllarda Samatya'da oturan sakinlerin sosyoekonomik durumunun iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Dört hayır kurumunun Başbakanlığa verdiği dilekçe, hayır işlerinde bu kurumlar arasında koordinasyon eksikliğine de işaret etmektedir. Bu karardan, Millî Kütüphane'nin en önemli koleksiyonlarının boş tenekelerden elde edilen gelirle alındığını öğreniyoruz.

Bu olay, Cumhuriyet'i tesis eden kuşağın, sosyal ve kültürel faaliyetlere yaklaşımını göstermesi açısından önemlidir. Ülke yönetiminde görev alacak geleceğin karar vericilerinin, bu olaydan ilham almasını dilerim.

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler A.B.D. Öğretim Üyesi.

¹ Devlet Arşivleri Müdürlüğü, Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030.18.01. 114.45.10.

Dernekler	Ödenen Miktar	Ödendiği Tarih
İstanbul Veremle Mücadele Derneği	201.653 lira	18.7.1947
Ankara Veremle Mücadele Derneği	25.000 lira	21.7.1947
İzmir Veremle Mücadele Derneği	25.000 lira	29.7.1947
Türkiye Kızılay Derneği Genel Merkezi Başkanlığı	60.000 lira	13.9.1947
Millî Kütüphane Yardım Derneği	70.000 lira	8.10.1947
Türk Kanser Araştırma Derneği	10.000 lira	6.11.1947
Türk Eğitim Derneği	35.000 lira	11.3.1948
Toplam	426.653 lira	